

СТАНОВЛЕННЯ ТРАДИЦІЇ ВІДЗНАЧЕННЯ ЮВІЛЕЮ ПЕРЕСЕЛЕННЯ У ГРОМАДІ БОСНІЙСЬКО- СЛАВОНСЬКИХ УКРАЇНЦІВ

(ЗА МАТЕРІАЛАМИ ПРЕСИ УКРАЇНЦІВ БОСНІЇ І ВОЄВОДИНИ ХХ СТ.)

Відзначення ювілею є міцним ідеологічним інструментом у процесі становлення національної ідентичності. Протягом ХХ століття українці на теренах країн (колишньої) Югославії заснували традицію відзначення ювілею переселення, яка зберігається до наших днів. Можливість відзначення цього ювілею залежала від політичних обставин, у яких мешкали представники діаспори. Традицію досліджено на основі періодичних видань українців у Боснії та Воєводині.

Ключові слова: ювілей, переселення, українська діаспора, Югославія, преса, ідентичність.

The celebration of an anniversary is a strong political tool in the process of formation of national identity. During the twentieth century, the Ukrainians in the countries of (the former) Yugoslavia established a tradition of celebrating the commemoration of resettlement, which persists to this day. The possibility of celebrating this anniversary depended on the political circumstances in which the diaspora lived. The tradition has been studied on the basis of periodicals of the Ukrainians in Bosnia and Vojvodina.

Keywords: commemoration, anniversary, migration, Ukrainian diaspora, Yugoslavia, press, identity.

Ювілей, як «річниця якоїсь знаменитої події, життя й діяльності визначних осіб» (Мельничук 2012: 518), відіграє важливу роль у культурно-політичному житті будь-якого сучасного суспільства. Це поняття частково втратило оригінальне значення – *Jubilaеus annus*, рік відпущення гріхів – і набуло міцної соціально-політичної функції. У сучасному суспільстві ювілеї стали ідеологічним інструментом держав або соціальних угруповань і виконують важливу соціально-політичну функцію у процесі становлення національної ідентичності (Ankersmit 2002; Hobsbawm 1983). В Україні про важливість ювілейних заходів свідчить відповідна законодавча база, зокрема Указ Президента України № 1583/99 від 17/12/1999 Про впорядкування відзначення пам'ятних дат.

Ювілеї історично відігравали важливу функцію у процесі становлення ідентичності також на периферії українського національного масиву. Наприклад, для русинів Буковини важливою подією стало відзначення 25-річчя літературної діяльності Юрія Федьковича у 1886 році. Тоді мовознавець Степан Смаль-Стоцький зауважив, що зрозуміти важливість такого заходу можуть лише «люди зь цѣлковито выобразованымъ почутьемъ народнымъ, люди, що прийшли вже до самопознання народного, що стрясали зь себе оковы духово-

го рабства, на котрых видно слѣды поступу и признаки свободнѣйшого вѣку; однимъ словомъ: люди, одродивши ся національно. [...] Тому-то у насъ сегодня велике, превелике народне свято – праздникъ національного одродженя буковинсько-русского народа» (Старик 2009: 134).

На сьогодні є усталеною думка, згідно з якою буття української громади галицького походження у Боснії розпочалося 1890 року, у Славонії – 1900 року. Поява традиції відзначення відповідних ювілеїв є наслідком тривалого процесу самоусвідомлення, що залежав від епохи та соціально-політичного оточення діаспори. У цьому дослідженні розглянуто еволюцію цього питання на сторінках української публіцистики в Югославії в ХХ столітті (до друку подається скорочений варіант).

На Великдень 1933 року для українських переселенців з Галичини почала виходити газета «Рідне слово», що мала релігійну, культурно-історичну, господарську, політичну тематику; редактором газети був священник галицького походження о. Михайло Фірак; газета виходила до 1941 року. У першому номері, у статті «Українські оселі в Югославії», розміщено інформацію про дату переселення: «перед 40 літ почали наші люди переселюватись з Галичини до Босни і Славонії»; зазначено, можливо помилково, що до Славонії «зачали наші люди приїздити з Галичини теж перед 50 літ» (Фірак 1933: 2). Інформація про відзначення культурних та релігійних ювілеїв була послідовно присутня на сторінках видання, утім не йшлося про відзначення дати міграції до Югославії.

Першу згадку про ювілей переселення містить «Ювілейний календар» на 1940 рік (редактор Михайло Фірак):

«Дві небуденні річниці, два значні ювілеї¹, історичної ваги для українців в Югославії, спричинили видання цієї книжки – календаря на 1940-вий рік.

Перше: в 1940 році минає сорок літ з того часу, як перші наші переселенці забрали за землею та за кращими умовами життя, чого не було в ріднім краю – в Галичині, до цих країв і осілись на горбах північної Босни та на узгір'ях південної Славонії» (Від редакції 1940: 20).

Ювілей 40-річчя переселення, зауважують редактори, накладав на громаду обов'язки, зокрема на представників нової генерації:

«Перегляд цих змагань, цього розвою та поступу, а теж підсумок сучасного стану, що подаємо в цій книжці, повинні пригадати старшим поколінням минуле та збудити в них почуття радості й гордості, а молодшим послужити дороговказом, як треба продовжати в майбутньому, щоб українці в Югославії стояли в усьому поруч усієї Нації» (Від редакції 1940: 20).

В опублікованій у «Календарі» статті о. Олександра Біляка також подано інформацію про міграційний рух та визначено дату його початку: «Перші переселенці, переважно поодинокі родини, приїзять коло 1890. р. до Босні»; автор також зазначає: «Численна колонізація йшла від 1900 р. далі та тривала десь аж до 1913. р.» (Біляк 1940: 37). Отже, датою переселення вважали дату численнішої міграції.

У повоєнний період умови існування української громади в Югославії були скрутними з економічних та політичних причин. Югославсько-радянський кон-

¹ Другою ювілейною датою було 25-річчя висвячення єпископа Д. Няраді.

флікт 1948 року ускладнював контакти українців з національним материком. Численні українці вимушені були переселитися з Боснії до Воєводини, аби уникнути голоду та репресій. Це нове переселення хоча й гарантувало мінімальну економічну стабільність, але разом з тим руйнувало усталені соціальні зв'язки й територіально віддаляло й без того розпорошену громаду. Мине два десятиліття по закінченні війни, поки українці у Воєводині побачать перші перспективи культурно-освітнього розвитку. У таких умовах питання відзначення ювілею переселення знов стане актуальним вже за часів тимчасової політичної відлиги у другій половині 60-х років.

У 1966 році провідний культурний діяч о. Роман Мизь на сторінках «Літературного слова» (додаток до газети «Руске слово») писав про необхідність заснування українського музею, оскільки «200-річний побут Українців у Бачці й Сремі, та 70-літній побут у Босні й Славонії полишив за собою матеріальні й духовні пам'ятки про це» (Мизь 1966: 15). А 22 вересня 1967 року в газеті «Руске слово» опубліковано статтю цього автора «70-ліття переселення» («Напередодні великого ювілею»), у якій обґрунтовано дату переселення та мотивовано необхідність його відзначення. Зазначено, що «майже неможливо ствердити рік прибуття першої української родини до Боснії», однак прибуття сезонних працівників до містечка Завидовичі (Zavidovići) у 1890 році, як і ще раніше прибуття українських державних службовців до Сараєва, не можна було вважати початком еміграції, оскільки мігранти згодом поверталися до батьківщини або асимілювалися до місцевого. Роман Мизь стверджує, що суто інформацію «архівальних документів у архіві римокатолицької єпархії у Бая Луці, та грекокатолицької в Кріжевцях» та історичні записи Йосипа Гродського, згідно з якими перші родини прибули до Прњавора 1889 року, слід вважати початком переселення. Цікавою є семантика ювілейної події, яку автор визначає як «наше народне ювілейне свято»: тут спостерігаємо проєкцію минулої події на теперішній час («Ми маємо обов'язок віддати уклін і згадати цих піонерів переселення і будівельників нашого нинішнього життя»), повернення теми обов'язку зберегти історичну спадщину («[...] годиться улаштувати й центральне свято та цей ювілей відзначити споминами загальною і тривкою вартості. Такими споминами загальною і тривкою вартості, являється видання історичної публікації про переселення українців до Боснії та життя цих наших піонерів, відтак поставлення пам'ятника українській родині в Прњаворі»). Свято мала б фінансувати громада, і заклик до жертвності набуває сакрального значення: «Якраз ця жертва, грошовий даток кожного нашого громадянина, включно зі шкільною дитиною, буде не лише символічна, але й дійсна подяка і уклін піонерам нашого переселення і перших років життя у новій вітчизні».

Громада формально готувалася до відзначення, серед пріоритетів значилися «урочисти позначування 70-річчя переселювання українців у Боснії» (Т[ерлюк] 1967). І все ж, підготовку відзначення важко визнати справою цілої українсько-боснійської громади: у одній зі статей зазначено, що існували організаційні й фінансові проблеми та що про організацію святкування дбала лише частина громади: «Ускладненість проблематики полягає й у тому, що цих вісім общин цього регіону кожна по-своєму ставиться не лише до ювілею українців, але взагалі до вирішування проблем із культурного життя національностей» ([Терлюк] 1968: 8). Стаття свідчить про наявність кризи ідентичності в широких верствах

громади, що було пов'язано із загальним критичним, поневоленим станом світового українства. Складається враження, що почуття перспективності, необхідне для відзначення ювілею, відчували лише нечисленні представники інтелігенції.

У статті Романа Мизя від 11 жовтня 1968 року набагато більше уваги приділено концепції ' нової вітчизни ': «Відзначаючи ювілей сімдесятої річниці поселення до Боснії, ми всю увагу присвячуємо історичному шляху цієї горстки нашого народу, котра вже три чверті століття живе у своїй новій вітчизні» (Мизь 1968: 8). Щодо дати переселення нагадаємо, що саме в цей період знайдено лист о. М. Кіндія від 1911 року в церкві у м. Козарац (Kozarac), у якому священник писав «про русько-українську громаду, що виемігрувала з Галичини в роках 1890 — до нинішнього дня» (Мизь 1969: 85). І все ж, Роман Мизь наполягає на даті переселення 1898 року і так це аргументує:

«Перші родини наших селян прибули до Боснії, переважно в околиці Козарця, 1890 року, як про це свідчить записка знайдена у замуrowаній пляшці в стіні козарецької церкви. Вісім років пізніше, в 1898 р. напливає до Боснії велике число нашого селянства і насамперед оселяються у Прняворі, а звідти до Камениці, Старої Дуброви, й інших сіл. [...] Як раз цю останню дату, 1898 рік, взято як рік нашого поселення до Боснії, бо від цього часу українці в цих краях не є поодинокі особи, але окрема етнічна група, яка має свою культуру, свої вимоги й потреби. Натомість незамітних одиниць, яких уряд нічим не відрізняв від іншого боснійського населення, тепер вже тут один малий народ, котрий зветься – міграція. Ця етнічна група й сьогодні живе на цій землі. Нині не вживаємо більше слова – економічна міграція, але, на підставі нашої Конституції – югославська народність. Ця назва не є лише вдала юридична формуляція, але реальна оцінка нашого стану й наших почувань» (Мизь 1968: 8).

Очевидним є факт релігійної (і соціальної) консолідації колишніх колоністів, який перетворив 'поодиноких осіб' на 'етнічну групу' – саме цей факт визнано початком буття громади. Важливими є ствердження про те, що українці на цьому етапі почували себе суто югославською народністю. Наскільки б не були політично обумовленими ці висловлення Романа Мизя, в них спостерігаємо критику дійсного стану речей, занепокоєння асиміляційними процесами: «Принесені і вже трохи пережиті надбання уступили місце сучасній югославській культурі. [...] На підставах власної культури розбудовується загальноюгославська культура з своєю різноманітністю. І ми надаємо до неї свій внесок, але рівночасно не зростаємо з своєю власною культурою таким же темпом» (Мизь 1968: 8).

В українській пресі регулярно публікувалися згадки про інші ювілеї: дати велетнів української літератури, річниці українських радіопередач і товариств, югославські політичні ювілеї тощо. Натомість, у разі відзначення ювілею переселення йшлося про інакшу, більш знакову подію, про зв'язок із територією походження, тобто про концепцію, що погано сполучалася з югославською концепцією інтегрального унітаризму.

Після тимчасового пожвавлення культурно-освітньої діяльності українців наприкінці 1960-х років, надійшла фаза занепаду. Зі згадок про 80-річчя переселення можемо навести лише статтю о. Ігоря Мизя, у якій відзначення

ювілею було нібито під питанням: «Мабуть у наступному році будемо відзначати цей ювілей». У дописі підкреслена відокремленість і самотність громади: «Тривким слідом за людиною і за цілим народом лишаються їх здобутки й осягнення. Подібно буває і з відтинками народу, які опинилися відокремлені від свого материка й остали залишені на власних своїх силах» (Мизь 1977: 3). Критичні зауваження до 90-річчя українців у Югославії висловлює журналіст І. Терлюк: «Не можна назагал стверджувати, що про майже 90-річне проживання українців, тобто галицьких переселенців на югославській землі, нічого не писано, але так само можна сказати, що все те, що до того часу у нас написано не можна назвати історією» (Терлюк 1984: 1).

Ситуація кардинально змінюється за часів поступової демократизації наприкінці 1980-х років. Святування сторіччя переселення українців з Галичини до Югославії призначено, без додаткових обґрунтувань, на 1990-й рік: «Наступного року прийдеться відзначати сторіччя переселення українців на югославські землі. [...] Перша масовіша міграція галицьких переселенців до Боснії починає саме з 1890-им роком, [...]» (Терлюк 1989). Протягом 1990-го року на сторінках «Додатку на українській мові» опубліковано чимало статей, присвячених потребі належного відзначення ювілею переселення і організаційним фазам цієї події. 1990-й рік визначено 'ювілейним роком' (Терлюк 1990б: 2). Організація ювілею увійшла до програм центральних новозаснованих організацій українців Югославії — Товариства української мови, культури і літератури (1989) і Союзу русинів і українців Югославії (1990) (Терлюк 1989: 2; 1990а: 1). Вже не йшлося про боротьбу за право і можливість влаштувати відзначення, а суто про працю з реалізації відповідного заходу.

17–19 серпня 1990 року у Пнриворі запроваджено головне ювілейне свято. Дмитро Павличко з трибуни визнав громаду невід'ємною часткою світового українства й зауважив: «[...] якщо ми будемо знати, що ця гілка нашого народу усохла, якщо ми будемо знати, що цей палець нашого народу кимось обрубаний – нам це буде боліти». Україна, що сподівалася стати незалежною державою, високо оцінила століття культурної праці переселенців. Святування стало довгоочікуваною проєкцією в майбутнє, тобто було спрямовано не лише на збереження спадщини, але й на новий культурно-національний розвиток: «Наше ювілейне свято залишило міцне враження, що є чим пишатися, що перед нами починається друге століття проживання на цих просторах» (Терлюк 1990б: 2). Відзначення століття переселення було першим повноцінним святкуванням ювілею й ознаменувало завершення процесу становлення цієї важливої традиції.

Використана література

- Біляк, Олександр. «Українці в Босні й Славонії». [У:] Ювілейний Календар. Дервента, 1940: 37–48, 100–106.
 [Bilyak, Oleksandr. «Ukrayintsi v Bosni y Slavoniyi». [U:] Yuvileynyy Kalyendar. Derventa, 1940: 37–48, 105–106]
 «Від редакції». [У:] Ювілейний календар. Дервента, Йосип Лай, 1940: 20.
 [«Vid redaktsiyi». [U:] Yuvileynyy kalyendar. Derventa, Yosyp Lay, 1940: 20]

- ЕСУМ: Етимологічний словник української мови (О. С. Мельничук гол. ред.) т. 6, Київ: Наукова думка, 2012: 518.
- [ESUM: Etymolohichnyy slovnyk ukrayins'koyi movy (O. S. Mel'nychuk hol. red.). t. 6, Kyuiv: Naukova dumka, 2012: 518.]
- «Здійснення давніх бажань». Руске слово. Додаток на українській мові 25.05.1990: 1. [«Zdiysnennya davnikh bazhan'». Ruske slovo. Dodatok na ukrayins'kiy movi 25.05.1990: 1]
- Мизь, Роман. «Як зберегти позитивні здобутки нашого минулого?» Руске слово. Додаток на українській мові 14.10.1977: 3.
- [Myz', Roman. «Yak zberehty pozytyvni zdobutky nashoho mynuloho?» Ruske slovo. Dodatok na ukrayins'kiy movi 14.10.1977: 3.]
- Мизь, Роман. «Діло зачинає початком», Літературне слово 1, 1966: 14–16.
- [Myz', Roman. «Dilo zachynaye pochatkom», Lyteraturne slovo 1, 1966: 14–16]
- Мизь, Роман. «70-ліття переселення». Руске слово 22.09.1967: 4.
- [Myz', Roman. «70-littya pereseleennya». Ruske slovo 22.09.1967: 4]
- Мизь, Роман. «Наше минуле, сучасне й майбутнє», Руске слово 11.10.1968: 8.
- [Myz', Roman. «Nashe mynule, suchasne y maybutnye», Ruske slovo 11.10.1968: 8]
- Мизь, Роман. «Історичні образки», Християнски календар, 1969: 85–87.
- [Myz', Roman. «Ystorychni obrazky». Khrystyyansky kalendar, 1969: 85–87]
- Т[ерлюк, Іван]. «На шляху від завдань до рішень». Руске слово 1.12.1967.
- [T[erlyuk, Ivan]. «Na shlyakhu vid zavdan' do rishen'». Ruske slovo 1.12.1967]
- Т[ерлюк], [Іван]. «Хто хоче, тому й свято», Руске слово 2.8.1968: 8.
- [[Terlyu]k, [Ivan.] «Khto khoche, tomu y svyato», Ruske slovo 2.8.1968: 8]
- Терлюк, Іван. «Хто пише історію?» Руске слово 20.07.1984: 1.
- [Terlyuk, Ivan. «Khto pyshe istoriyu?» Ruske slovo 20.07.1984: 1]
- Терлюк, Іван. «Шляхами тернистими». Руске слово 27.01.1989: 2.
- [Terlyuk, Ivan. «Shlyakhamy ternystymu». Ruske slovo 27.01.1989: 2]
- Терлюк, Іван. «Хто кого чекає?» Руске слово 16.02.1990а: 2.
- [Terlyuk, Ivan. «Khto koho chekaye?» Ruske slovo 16.02.1990a: 2]
- Терлюк, Іван. «Наше горде століття». Руске слово 24.08.1990б: 2.
- [Terlyuk, Ivan. «Nashe horde stolittya». Ruske slovo 24.08.1990b: 2]
- Указ Президента України № 1583/99 від 17.12.1999 Про впорядкування відзначення пам'ятних дат і ювілеїв. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1116/95>> 27.12.2021.
- [Ukaz Prezydenta Ukrayiny № 1583/99 vid 17.12.1999 Pro vporядkuvannya vidznachennya pam'yatnykh dat i yuvileyiv. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1116/95>> 27.12.2021.]
- Фірак, Михайло. «Українські оселі в Югославії». Рідне слово, Великдень 1933, рік I, число 1: 2–3.
- [Firak, Mykhaylo. «Ukrayins'ki oseli v Yuhoslaviyi», Ridne slovo, Velykden' 1933, rik I, chyslo 1: 2–3]
- Ankersmit, F.R. “Commemoration and National Identity”. *Textos de história* 10, 1/2, 2002: 15–40.
- Hobsbawm, E. “Mass-Producing Traditions: Europe, 1870–1914”. [In:] *The Invention of Tradition*. Cambridge University Press, 1983, 263–307.

Олег Румјанцев

УСПОСТАВЉАЊЕ ТРАДИЦИЈЕ ОБЕЛЕЖАВАЊА ГОДИШЊИЦЕ СЕОБА
МЕЂУ УКРАЈИНЦИМА БОСНЕ И СЛАВОНИЈЕ (НА ГРАЂИ УКРАЈИНСКЕ
ШТАМПЕ У БОСНИ И ВОЈВОДИНИ У 20. ВЕКУ)

Резиме

Етнокултурна, историјска и језичка веза са украјинском матицом одувек је била релевантна за потомке оних Русина који су из Западне Украјине почели да пристижу у Босну крајем 19. века. У периоду између два рата Украјинци ће имати лист „Рідне Слово“. У доба социјализма, традиција украјинске периодичне штампе настављена је у оквиру Украјинске странице и Украјинског додатка у „Руском слову“ (новинама бачко-сремских Русина).

Бројни истраживачи су покушавали да одреде датум почетка досељавања Украјинаца на просторе бивше Југославије. Писало се о потреби обележавања јубилеја, која је мотивисана фактором очувања идентитета и актуелним питањима националног живота. Развој јавног мњења ове украјинске заједнице илуструје формирање самосвести о себи као дијаспори, што чини главну тему овог истраживања. Анализа је заснована на грађи штампе Украјинаца у Југославији и других материјала.

Кључне речи: комеморација, годишњица, миграција, украјинска дијаспора, Југославија, штампа, идентитет.